

HERINNERINGEN AAN DE SPAANSE PLUNDERTOCHTEN IN DE TACHTIGJARIGE OORLOG

*“Als wolven, die de honger knelt,
Is Taxis plonderstoet,
Met Spanjes leus aan helm en hoed,
Langs Flevoos vastgevrozen vloed
Naar Frieslands erf gesneld”*

Mr. A. Bogaers, 1846

INLEIDING

In de kerk van Koudum hangt een bijzonder herdenkingsbord uit 1586, dat eind 2021 voor een groot deel gerestaureerd is. Dit wandbord verhaalt van stelende en moordende Spaanse troepen, die onder de bevolking van Koudum en omstreken veel slachtoffers maakten. Maar niet alleen de kerk van Koudum heeft zo'n herdenkingsbord. Ook in de kerken van de dorpen Blessum en Boksum is een dergelijk herdenkingsbord of memoriebord te vinden, dat aan deze tochten herinnert. In de strijd aldaar tussen de Spanjaarden en de protestanten -de Slag bij Boksum- vielen ook in deze dorpen veel slachtoffers.

In dit boekje, dat u gratis wordt aangeboden, vindt u meer informatie over de Spaanse plundertochten, maar ook over de drie herdenkingsborden in de kerken.

De leden van de Werkgroep Herdenkingsborden Koudum, Boksum en Blessum:

Ulfert de Jong, Sytske Dijkstra en Henk de Koe (Koudum),
Jetty van der Kamp (Blessum) en Kees Iepema (Boksum)

Foto's: kerk van Boksum en Blessum: Herman Slurink

Foto's kerk van Koudum: René Spijkerman

Illustraties: Wim Swart

Eindredactie: Thys Wadman

Grafisch ontwerp: Mark van Houten

Uitgegeven in 2022

Bronnen:

- *De kerk te Blessum*, samengesteld door Oepke Santema, drs. Herma M. van den Berg en dr. Regn. Steensma
- *De slach by Boksum*, troch F.R.H. Smit, útjefte fan de Fryske Akademy
- stichting.historisch.koudum.nl
- Wikipedia

Dit boekje is mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de Stichting Jkvr. J.E.J. Bas Backer en van Stichting It Kypmantsje.

Een ingekleurde kopergravure van de Slag bij Boksum, 1586

Kaart 1586

Groningen

Groningen

Nienoord

Friesland

Drenthe

Hindeloopen

Joure

Lemmer

De Blesse

Steenwijk

Meppel

De route van de Spaanse plundertocht
in de winter van 1586

De Spaanse plundertocht van 1586

In de periode 1580-1594 van de Tachtigjarige Oorlog had Friesland regelmatig te maken met Spaanse invallen vanuit Groningen, waar de Spanjaarden een uitvalsbasis hadden voor hun verschillende plundertochten. De meest bekende veldtocht vond plaats in de winter van 1586. De Friese bevolking leed daarbij zwaar onder roof, brandstichting, moord en gijzeling.

De kern van dit conflict begint echter al in 1550. Karel V deed in dat jaar afstand van z'n troon en zijn zoon Filips II volgde hem op. Omdat deze in Spanje woonde, benoemde hij zijn halfzus Margaretha van Parma tot gouverneur. Filips II was katholiek en hij wilde dat al zijn onderdanen dezelfde leer zouden aanhangen. Maar de Nederlanden protesteerden hiertegen en gingen, onder leiding van Willem van Oranje, tegen dit bewind in het geweer: men ging het 'protestantisme' aanhangen. Zo ontstond tussen de Nederlanden en de Spanjaarden Tachtigjarige Oorlog.

Aan het eind van 1585 was Willem Lodewijk stadhouder van Friesland. Toen hij naar Zeeland afreisde om de opvolger van Willem van Oranje, samen met enkele andere belangrijke personen uit andere opstandige provincies binnen te halen, greep de Spaanse opperbevelhebber Francisco Verdugo in Groningen zijn kans om Friesland onder controle te krijgen. Een groot Spaans leger kwam samen bij de plaats Nienoord, dichtbij Groningen.

Tussen 13 en 17 januari 1586 vond de grootste inval plaats toen 3000 Spaanse soldaten en 700 ruiters via Joure en Heeg tot aan Workum en Koudum de provincie Friesland binnentrokken. Het huurleger van de Spanjaarden bestond voornamelijk uit voetvolk en cavalerie. Door de strenge vorst waren wegen en paden goed begaanbaar voor de Spaanse kanonnen en ook de Friese meren vormden door het aanwezige ijs geen natuurlijke barrière meer. Verschillende steden en dorpen werden overvallen en geplunderd. Plundering was destijds een toegestaan middel om de karige soldij wat aan te vullen. In het dorp Winsum vluchtten vrouwen en kinderen de kerk in en kwamen om toen de Spaanse troepen deze in brand staken. Na onze omgeving grondig geplunderd te hebben trok het Spaanse leger verder, naar Het Bildt en Dongeradeel.

Toen de dooi inviel besloot de Spaanse bevelhebber Johan Baptiste van Taxis om de troepen terug te trekken, omdat het leger daardoor wel eens geïsoleerd zou kunnen raken. Willem Lodewijk probeerde inmiddels terug te komen, maar hij kon bij Stavoren niet doorreizen naar Leeuwarden, omdat de vijandige troepen in dit gebied waren. Maar de plundertocht had de Friezen inmiddels wel de tijd gegeven een leger te formeren om tegen de Spaanse invallers ten strijde te trekken.

Een beroepsleger, onder leiding van de Deen Steen Maltese, die sinds 1580 in dienst stond van de Staten van Friesland, werd aangevuld met vrijwilligers. Op 16 januari werd door hen eerst een kamp opgeslagen bij Oosterlittens, maar de volgende dag vertrok het leger daarvandaan naar Boksum, om zich daar in te graven.

Toen de Spanjaarden op 17 januari op dit Friese legertje stuitten, was men nog bezig met ingraven. Nadat de Friezen omsingeld waren, werden zij door de Spanjaarden wreed verslagen. Naar overlevering vielen er duizend doden, al is het meer waarschijnlijk dat er aan Friese kant zo'n 400-500 slachtoffers vielen. Deze veldslag rond Boksum en Blessum tussen het Staatse en het Spaanse leger, is bekend geworden als de Slag bij Boksum.

Na de overwinning van de Spaanse regeringstroepen op de Friezen moesten de overwinnaars snel terugkeren naar het voor hun veilige Groningen. Hierbij werden de buit en veel wapens achtergelaten, omdat door de inmiddels ingevallen dooi de goederen niet op sleden vervoerd konden worden. Met niets anders dan zo'n 300 gevangenen keerden de Spanjaarden terug naar Groningen en naar Steenwijk.

De drie herdenkingsborden

Ondanks het feit dat veel dorpen en steden met een Spaans bezoek werden verrast, zijn er maar drie herinneringsborden bekend en die borden zijn te vinden in de kerken van Blessum, Boksum en Koudum. De teksten op die borden ademen een verschillende sfeer, maar de tekst op het bord van Koudum geeft wel een duidelijke omschrijving van de begane wrede daden. In de Mariakerk in Blessum hangt naast een herdenkingsbord ook een wandbord met daarop de Tien Geboden.

BLESSUM

De twee borden in de Mariakerk

In de Mariakerk in Blessum hangen aan de noordwand twee bijzondere borden. Het ene wandbord is een Tien Gebodenbord, het andere vermeldt in het Latijn een beschrijving van de Slag bij Boksum op 17 januari 1586, waarbij een Fries leger werd verslagen door Spaanse troepen. Volgens de tekst zouden er 1000 man zijn gesneuveld en werden er 120 lijken in Blessum begraven. Onder de houten vloer liggen diverse grafzerken van adellijke families uit Blessum. Dit bord is niet het originele bord, dat gemaakt is in opdracht van Jan van Wissema, maar het is in 1657 vernieuwd door Epeus van Glinstra. Het bord is van grote waarde, omdat dit de enige bron is waarin genoemd wordt dat in Blessum soldaten begraven zijn en dat de kerk diende als opvangplaats voor vluchtelingen. De beide borden zijn lange tijd opgeslagen geweest in het koetshuis van Stania-state te Oenkerk, waar zij in slechte staat verkeerden toen Ds. A. Faber ze rond 1950 terughaalde naar Blessum. Naderhand heeft Joh. Koster ze geheel gerestaureerd.

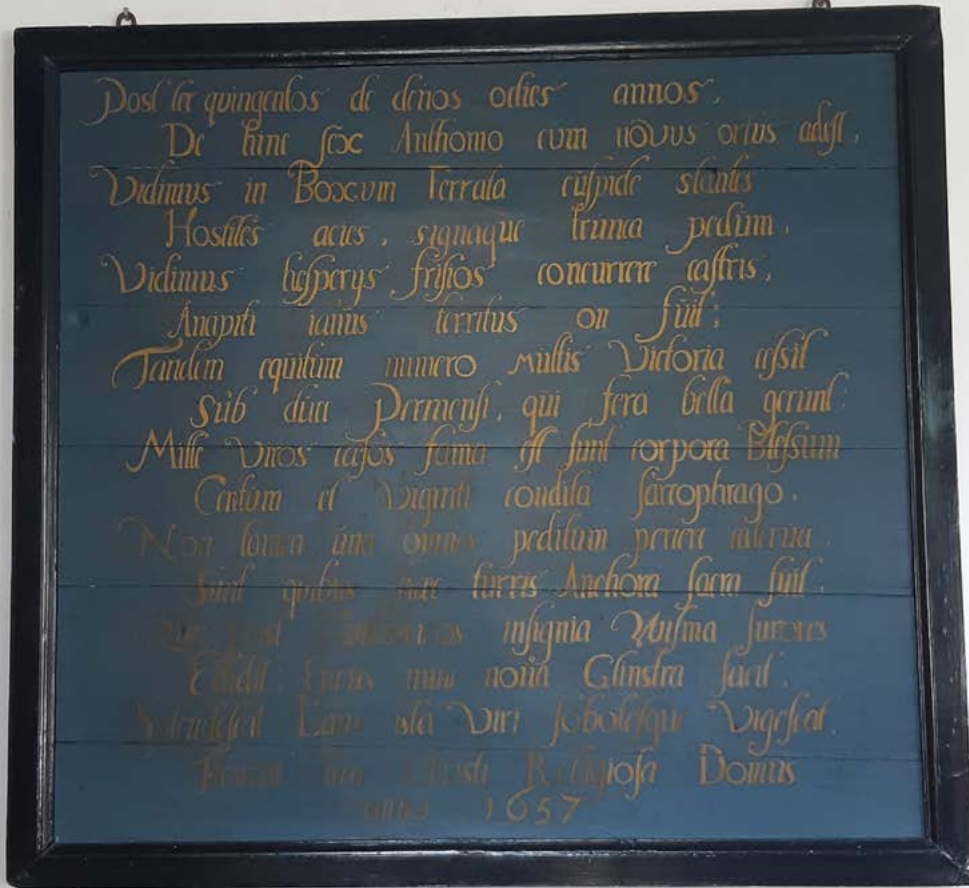
De Nederlandse vertaling van het herdenkingsbord in de Mariakerk in Blessum:

“Na driemaal vijfhonderd en na acht maal tien jaren en daarna nog zes, op de dag van St. Antonius (Abt.: 17 Jan.) bij het opgaan van de zon, zagen wij te Boxum vijandige legers met lansen staan en de nederige vaandels van het voetvolk; wij zagen de Friezen in de avondkampementen samenstromen. Janus met zijn dubbele gezicht* werd erdoor verschrikt. Eindelijk viel door het aantal ruiters de overwinning ten deel aan de velen, die onder een Parmesaan* aanvoerder woest streden. Het heet, dat er 1000 man sneuvelden. Te Blessum zijn 120 lijken begraven. Maar niet alle scharen voetvolk kwamen om; er waren er, voor wie deze gewijde toren een redding was. Het gedenkteken, dat Wisma* na de Spaanse slachting tot stand bracht, vernieuwt thans Epeus van Glinstra. Moge deze lofspreek op die man blijven schitteren; moge zijn nageslacht in de kracht toenemen en moge dit heilige huis van Christus bloeien. In het jaar 1657.”

* Janus: waarschijnlijk een toespeling op het feit, dat de slag in januari plaats vond

* Parmesaans: toespeling op de Hertog van Parma; bedoeld is Taxis/Tassis

* Wisma = Jan van Wissema

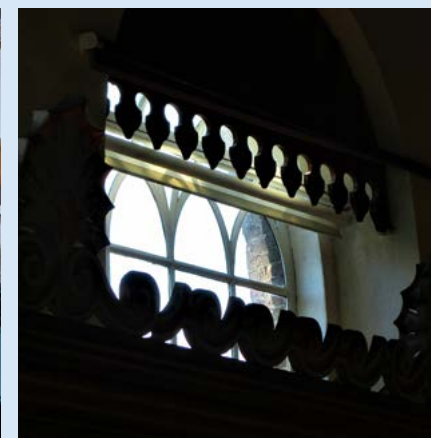
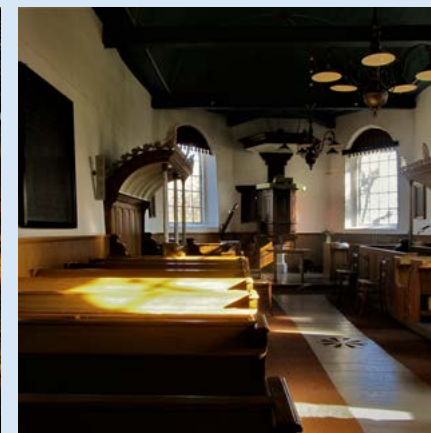

Het orgel

Het orgel uit 1659 is een van de oudste in Fryslân en werd gebouwd door Willem Meynerts uit Berlikum. De kast werd gemaakt door de Leeuwarder kistenmaker Yde Carsten. De eerste verandering aan het instrument vond plaats in 1738 door Johann Michaëll Schwartzburg uit Leeuwarden, die een register van nieuw pijpwerk voorzag. In de jaren 1789 en 1809 werd het orgel grondig hersteld. De laatste restauratie vond plaats in 1995 onder leiding van Jan Jongepier, door Orgelmakerij Bakker & Timmenga uit Leeuwarden. Het orgel is verfreesd met ornamenten en geschilderde draperieën.

De kerk

Blessum is een terpdorp dat in de vroege Middeleeuwen is ontstaan ten westen van de Middelsee. De kerk staat, evenals het kerkhof, op een afgegraven terp. Tegenover de kerk lag ooit het adellijke Ringia-state, waarvan alleen de 'homeiepeallen' (hekpalen) met de consoles er bovenop bewaard zijn gebleven. De vroeg gotische zaalkerk heeft een driezijdig gesloten koor. Aan de noord- en oostzijde muren zijn resten van het oorspronkelijke muurwerk met grote kloostermoppen bewaard gebleven. In de kerk is het volledige interieur nog aanwezig. Opmerkelijk zijn de twee tekstborden uit 1657. Op het ene bord staan de Tien Geboden. Het andere bord vermeldt in het Latijn dat hier vlakbij de Slag bij Boksum plaatsvond.

BOKSUM

Na de Slag bij Boksum werden er aan de bomen bij de massagraven houten gedenkorden opgehangen. Door de tand des tijds zijn die borden, met daarop de opschriften echter grotendeels vergaan. Er werd daarom één nieuw bord gemaakt, dat binnen in de kerk van Boksum werd geplaatst. Dit bord is in 1856 nog een keer vernieuwd door de plaatselijke onderwijzer en in 1885 is het door de dorps schilder opnieuw geschilderd.

Tekst memoriebord Boksum over de Slag bij Boksum:

INT IAER ONS HEEREN 1586 DEN 17 JANNEWARI
HEEFT GODT DEN HEERE ALMACHTICH ONS GESTRAFT ESAIE 10,5

DOOR ONSEN VIANDEN EN HEEFT DEN VIANT INT LANT
LATEN COMEN ENDE HAER EEN CORTEN TIT DEN OVERHANT

GEGEVEN ENDE HEBBEN DEVR HET LANT GEREIST ENDE VEEL QVAET BEDREVEN
WAER DVER VEEL VAN ONS VOLCK IS GECOMEN OM HET LEVEN

ENDE IS DOOR BESCHEIDEN RAET GODTS ALHIER TOT BOXVM DEN SLACH GESCHIET
ENDE VEEL VOLCK GECOMEN IN GROOT VERDRIET

SO DAT ALHIER TOT BOKSVM OMTRENT IN ALLES SIN GEBLEVEN NA ONSEN GISSEN
DVISENT MAN 'T SAL NIET VEEL MISSEN

EN ALHIER OP 'T HOFF IN GROOTE GRAVEN GELEIT
BI GROOTE BOMEN DAER AEN STONT HET BESCHEIT

EN OMDAT DE BOMEN EEN DEEL OMWAEIEN EN FERGAEN
SO BEHOORT HET NOCHTANS TOT EEN MEMORIE TE STAEN

TOT DIENST VAN DEN GENEN DIE HIER DICKWILS KOMEN SIEN EN BEMERKEN
AEN DE BOMEN OP ALLE PERCKEN

EN 'T GETAL NIET KONEN VINDEN SO HEBBEN WI DOEN MAKEN EEN TAFEREEL
EN DE SOMME DER DOODEN OPGESCHREVEN IN 'T GEHEEL

LOOFT GODT ALTIT

Skeletten en sarcofagen

In maart 2016 werden er botten gevonden in een kuil in de zeedijk aan de Pypsterbuorren, een straat ten noorden van Boksum. De schedel met een kogelgat erin wijzen op de 16^e eeuw en op de Slag bij Boksum. Uit onderzoek is gebleken dat het waarschijnlijk deelnemers waren van het Friese vrijwilligersleger. Twee van de skeletten liggen in de kerk tentoongesteld.

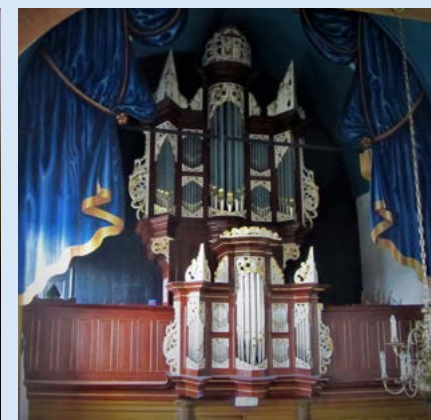
In het voorportaal van de kerk ligt een sarcofaag, vermoedelijk uit de 13^e eeuw. Deze is gevonden bij graafwerkzaamheden in het toegangspad. In de kerk is meer te lezen over deze bijzondere vondsten.

De kerk

De Sint Margaretakerk (1100) is gebouwd bovenop een terp, omgeven door een kerkhof en omringd met een dubbele rij leilinden. De kerk is grotendeels van tufsteen en werd in 1300 vergroot met baksteen. In de noordmuur bevindt zich een dichtgemetselde korfbogige ingang uit ongeveer 1500, met een omlijsting van profielsteen. De toren is van jongere datum (1843) toen deze hersteld werd na een instorting.

De kerk bezit een zeer gave protestantse inrichting met o.a. een overhuifde herenbank uit 1661 met het wapen van Bouricius en Glinstra. De oudste onderdelen van het orgel dateren uit 1661. De firma van Dam heeft het orgel vernieuwd, waarbij de oude kast uit 1675 van Jan Harmens uit Berlikum bewaard is gebleven.

Achterkant memoriebord

KOUDUM

'Anno 1580 in januario op Pontiaen.' Het herdenkingsbord in de Martinikerk dat met deze regel begint, herinnert aan de verschrikkingen van de Spaanse rooftocht in Friesland in januari 1586.

De inwoners van Koudum, Molkwerum en Workum werden daarbij zwaar getroffen. Dit blijkt onder meer uit beschrijvingen van de bekende dichter en historicus Pieter Cornelis Hooft (1581-1647): *'Het branden en blaken, de wreedheden, bedreven met schenden van wijven en maagden, deden de genen die de verhalen aanhoorden, de haren te berg staan'*.

Op het bord staat het jaartal 1580, maar deze gebeurtenis vond plaats in 1586. Het bord vertelt in een ietwat 'onbeholpen' gedicht wat er hier gebeurde. In het begin van de 18^e eeuw is de tekst van het bord vastgelegd in een document over de geschiedenis van de grietenij 'Hemelumer Oldephaert en Noordwolde'. Hieronder staat links de originele versie, rechts de latere tekst.

Volgens een opgave uit 1930 van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg, dateert het bord uit 1612. Als die datering juist is, werd het opgehangen tijdens het Twaalfjarig bestand (1609-1621). Vanwege dit bestand was het ongevaarlijk om een dergelijk tekst in de openbaarheid te brengen. In september 2020 heeft een commissie vanuit St. Histoarysk Koudum, samen met de PKN en Werkgroep Gastvrije Kerk plannen gemaakt voor de restauratie van Boerd 1586. Daarbij zijn de volgende werkzaamheden uitgevoerd: het bord is schoongemaakt waarna de roestige draadnagels met penboortjes zijn teruggeslepen. De ontstane gaten zijn opgevuld en weer voorzien van dezelfde kleur verf, maar de nul van het 'foute' jaartal 1580 mocht daarbij niet worden veranderd in een 6. Ook de wat flets geworden gouden letters mochten niet worden overgeschilderd.

In 1891 is het bord onder handen genomen door dorpsschilder Ype Sikkes de Jong. Waarschijnlijk heeft Ype daarbij het jaartal veranderd, want in de 18e eeuw stond er immers nog 1586. Helemaal onderaan schilderde Ype in dezelfde letters als die van de 17e eeuw: *'Herschildert "1891" Ype. de Jongen.'*

Anno 1580*

In Januario op Pontiaen den XIII dagh
In Coudum groot jammer men sagh
Aen man, wijff ende kindt groot int ghetal
Met hangen ende vrouwen schenden over al
Aen die Peerde steerten ghebonden voor waer
Als honden sij nae liepen, dat is seeker en claer
Al van de maleegotenten seer boos end wreet
Leeden oock jongh Dochters menig verdrit
Hier aen gedenckt man wyff ende kindt
Voor al dat ghij den Heer bemindt

Myn kindt wilt ghij Gods dienaer syn soo
Schickt u ter aenvechtighe

Anno 1586

In januari op Pontiaan de 14 dag
In Koudum groot jammer men zag
Aan man en wijf en kindt groot in't getal
Met hangen en vrouwen schenden over al
Aan peerde staarten gebonden voorwaar
Als honden zi na liepen dat is seeker en klaar
Al van de malcontenten* seeker boos en wreed
Leeden ook jonge dogteren menig verdriet
hier aan gedenkt men Man, Wijf, en Kindt
Voor al dat gi den Heer bemindt

* Malcontenten: met malcontenten bedoelde men de Nederlanders
die heulden met de Spanjaarden

'Schickt u ter aenvechtinghe': Deze laatste regels horen niet bij het oorspronkelijke gedicht, maar zijn in 1652 door de toenmalige schoolmeester Balthasar Laurens Hoffman ('B. Hoffman scripsit') toegevoegd. Dat vond plaats in opdracht van de kerkvoogden Abbe Benckes Poenema en Ulcke Okkes.

'Myn kindt wilt ghij gods dienaer syn soo, Schickt u ter aenvechtinghe'.
Het woord 'aenvechtinghe' betekent 'aanval en bestrijding'. Er heerste spanning in ons land omdat de eerste Engelse Oorlog van 1652 op het punt stond uit te breken en van de koopvaardijvaarders werd verwacht dat zij een aantal bemanningsleden zouden leveren voor de oorlogsvloot. In die dagen werd zo'n oproep in de kerk gedaan.

Meer informatie kunt u vinden op de website van St. Histoarysk Koudum:
historisch.koudum.nl

De kansel

De kansel uit 1648 neemt tussen andere Friese exemplaren een bijzondere plaats in. De vormgeving van de versieringen zijn van een voornaam karakter. Het voetstuk bestaat uit een hardstenen basement en wordt gedragen door zeven gepolijste marmeren zuiltjes. Tegen deze plaat zijn wit marmeren cartouches geplaatst. Hierop zijn de alliantiewapens aangebracht van Grietman Johan van Aylva en zijn vrouw Catharina van Walta. De kuip is gemaakt van eikenhout en op de panelen is fraai houtsnijwerk aangebracht. Waarschijnlijk is de kansel in Holland vervaardigd. Vanwege de zeevaart onderhield Koudum in de 17de eeuw nauwe contacten met o.a. Amsterdam en er zijn duidelijke overeenkomsten tussen de kansel van de Westerkerk daar en die in de kerk van Koudum. Het koperwerk van leuning, doophek boog en lezenaar dragen hetzelfde jaartal als de kansel. In het koperwerk staan de volgende initialen: E.E.V. welke staan voor Elia Elias Vliet, geelgieter op de Nieuwedijk in Amsterdam.

De kerk

De Martinikerk (1857) is gebouwd in het centrum van Koudum, op het hoogste punt van het dorp. In 2002 is de houten vloer van het stoelgedeelte vervangen door natuursteentegels. Tevens werd in dit gedeelte vloerverwarming aangelegd. In de zogenaamde kasten (achterste zitbanken met deuren ervoor) werden een garderobe en een opslagruimte gecreëerd. De kerk is gemetseld in rode baksteen en rondom voorzien van een aantal half rond gemetselde steunberen. Er zijn hoge boogramen toegepast. Dit 17e eeuwse interieur is deels afkomstig uit de voormalige kruiskerk uit 1614 en omvat o.a. een kansel uit 1648, banken met gesneden eindschotten en bolbekroningen. Eind 19e eeuw zijn voorin twee herenbanken overhuifd. In de toren bevinden zich drie luidklokken. In de kerk staat een één-klavierorgel van L. van Dam & zonen, uit 1858. In 2020 is het orgel gerestaureerd. De beelden op het orgel zijn afkomstig uit de kerk van Stavoren.

Tussen 13 en 17 januari 1586 vond een grote inval plaats, toen zo'n 3000 Spaanse soldaten en 700 ruiters vanuit Groningen via Joure en Koudum tot aan Boksum en Blessum de provincie Friesland binnentrokken. De Friese bevolking leed daarbij zwaar onder roof, brandstichting, moord en gijzeling.

Ondanks het feit dat veel dorpen en steden in Friesland, Groningen en Drenthe met een dergelijk Spaans bezoek werden 'verrast', zijn er maar drie herinneringsborden bekend en die borden zijn te vinden in de kerken van Blessum, Boksum en Koudum.

